

ADAM MICKIEWICZ

GOSPOD TADEJ

Odlomki iz I. speva epa »Pan Tadeusz«

Za stoletnico poslovenil Tine Debeljak

Mickiewiczjev epos »Pan Tadeusz« spada med največje svetovne umetnine, v tisto vrsto kot Homerjeva Iliada ali — manjša — Goethejeva »Hermann und Dorothea«, katerima se lahko primerja po klasični preprostosti in čisti pripovedovalni nazornosti, kakor je sicer drugi svetovni epi ne izkazujejo v taki meri. Mickiewicz je napisal ep po svojem begu iz domovine v emigraciji v Parizu pomladi l. 1834, kjer je istega leta tudi izšel v knjigi. Letos praznujemo torej stoletnico tega najboljšega slovanskega epa. Na Poljskem je letošnje leto poteklo v znamenju te umetnine, ki je tvorila tudi središče zanimanja na vseslovanskem kongresu filologov. Slavisti vse Evrope so se poklonili geniju, ki je rodil to edinstveno »staropoljsko plemiško povest« in še v zadnjem hipu za večno zajel tisto podobo sveta, ki je tedaj tonila.

O Litva, domovina, ti si kakor zdravje!
Koliko si vredna, tisti le spoznal je,
ki te je kdaj izgubil. Zdaj v vsej veličini
zrem te in slavim, mroč za teboj v tujini

Devica sveta, ti obramba Čenstohóve,
Ti v Vilnu Ostrih vrat sijaj; Ti, ki zidove
ohranjaš novgorodske, v njih ljud pobožno vdani,
glej: kot vrnila čudežno v mladosti rani
si zdravje mi — (ko z okna pal sem in že mrl,
me mati Tebi izroči in — glej! — odprl
tako sem mrtve véke — in v cerkev Tvojo sveto
sem šel Boga zahvalit za življenje oteto) —
tako nas čudežno povrni očetnjavi!

Sedaj pa koprnečo dušo mi prestavi
na te porasle griče, na lôke te zelene,
široko nad blestečim Njemnom položene,
na polja slikovita, z žitom prepleténa,
s pšenico pozlačena, z ržjo posrebrena,
kjer jantarna zlatica, ajda kot sneg bela,
kjer detelja v dekliški je rdečici sela,

kjer se pletó — kot trak zelen — mejé drevesne
in v njih zatišju mirno ždijo hruške resne.

Sred takih polj ob bistrem potočiču,
na nizkem holmcu v brezovem gozdiču
je stal dvor plemiški, podzidan zdoli —
podzidek belil se je daleč naokoli
še bolj zbog temnih senc topólov, teh stražarjev,
branečih dvor pred silnostjo viharjev.
Mična družinska hiša ni bilà velika,
tembolj pa žitnica in poleg dva senika,
zdaj — ker v skednjè ni šlo več — polna žita:
dokaz, da zemlja tu je plodovita.
Dokaz so še kopice vzdolž in všir pobočij
kot zvezde posejane; dokaz plugi, orjoči
na gosto zgodnje brazde preko njiv mogočnih,
pripadajočih k dvoru, črnomasnih, sočnih,
skrbnò obdelanih prav kakor vrtné grêde:
vse kaže, da obilje v hiši in pa red je.
Široko odprta vrata pričajo pač dosti,
da dom je gostoljuben — vse potne vabi v gôsti.

Ta hip v kočiji se dvovprežni na dvorišče
pripelje mlad gospod, zavozi pred stopnišče,
stopi z voza na hôdnik; konji, ostali sami,
pasó pred vrati se in kopljejo z nogámi.
V dvoru prazno vse je: vrata so s hodníka
zapahnjena z železom, ki ga klin pretika.
Príšlec ni šel klicat hlapcev po pristavi,
razdrè zapahe v dom, želján da ga pozdravi.
Že davno ni bil tu: odkar se bil podal je
v mesto daljno v šole, ki jih zdaj končal je.
Vstopi in željnó zidove staroslavne
sočutno ogledava kot poznance davne:
prav iste so preproge, iste še tapete,
s katerimi se je igral še kakor dete;
samo vse manjše, manj lepé se zdaj mu zdijo.
Celò po zidih iste slike še visijo:
tu v surki krákovski K o ś c i u s z k o, ki mogočno,

gledajoč v nebo, drži meč oberočno,
 slavnostno prisegajoč v vznožju oltarjev,
 da z mečem tem bo rešil Poljsko treh cesarjev,
 če ne — naj pade z njim! — Ob njem R a j t a n pošteni,
 ki v skupščini po Poljski razdeljeni
 v srce je nož zadrl — zija odprta rana,
 pred njim opisi Fájdonga in Utičana. —
 Nato J a s i n s k i, tožnolep mladič, odločen,
 ob rami K o r s a k mu, njegov drug nerazločen,
 srčno braneč utrdbe Prage pred Moskali,
 sovraže sekajoč, ko vse okrog se pali. —
 Celó še staro uro, ki ne igra več arij,
 spoznal je na omari, od ure še bolj stari;
 z otroško radostjo potegne za nihalo,
 da bi čul mazurko »Ni še vse propalo«.
 Begal je po hiši, da bi našel sobo,
 kjer je pred nedavnem živel deško dobo.
 Najde jo in vstopi: z očmi čudeč se léta
 s pohištva na zidove — to je stan dekleta!
 Kdo neki tu stanuje? Stric še oženil ni se,
 in teta v Petersburgu že dolgo let mudi se.
 Ni soba gospodinje — glej, tam je fortepiano,
 note na njem in knjige — in križem vse zmetano,
 brezskrbno in brez reda... O nered ta mili!
 Niso stari prstki, ki to so zagrešili!
 Glej, tu je belo krilce z obešala vzeto,
 pripravljeno za obleči, čez stola ròč razpeto.
 Cvetlični lončki v oknih, rože v njih dišeče,
 naglji, rožmarin in pelargonije rdeče.
 Príšlec obstoji pri oknu: novo čudo!
 Na bregu — prej zaraslem le s koprivo hudo —
 je ograjen vrtič, stezà ga vprek prepléta,
 v njem živoiskre rože, angleška trava, meta.
 Skoz pleténe šibe, navzkriž v ograjo zbite,
 blestijo se marjetic živobarvne kite.
 Pravkàr je neka roka grêdam prilivala —
 kángljica z vodó je tam še vedno stala,
 le videti nikjer ni oskrbnice vrta.

Ta hip pobegla je; vrata — pravkàr zaprta —
 se še tresó; še vidne na stezi nožic so
 sledovi — (bilè brez čeveljčkov in nogavic so) —;
 na pesku drobnem, suhem — kot na belem snegu —
 so vtisnjene stopínje: vidi se, da v begu
 jih nagloma pustila nožica je igrava,
 tla ráhlo se dotikajoč — Bog ve, čigava? ...

Potem je dolgo v oknu stal premišljeva je,
 z dihanjem cvetic družèč srcà tresljaje.
 Na rožmarinov grm je lice zdaj položil,
 željnò z očmi po vrtu in po stèzah krožil
 in znova nad sledjò nožic jih zadržaval,
 misleč o njih: čigave? — ugibaval.
 Tedaj oči povzdigne: pri plotu vrhu brega
 stoji mladó deklè. Obleka njena sega —
 krijoč postavo vitko — do polovice gròdi,
 odslanjajoč ramena vsa in vrat labodji.
 Litvinka taka je samo v jutránji zarji,
 da táko vidi moški kdo le hip — Bog varji!
 Čeprav bilà je sama, je rôki položila
 na gròdi, da z dlanmi je krilo dopolnila.
 Lasjé, ne v slap razviti, v majhne vozle zviti,
 nasukani in s polžki belimi pokriti,
 krasé glavíco nežno in v večerni zarji
 žaré kot na podobah svetniški kolobarji.
 Le v lice videl ni je: obrnjena od dvora
 z očmi nekoga išče: vsak čas priti mora.
 Ta hip zasmeje se, veselo tleskne v dláni,
 zleti kot ptica bela z vrha po poljani,
 beži kar čez vrtič, čez plot, čez rože v vrti,
 in po poševni deski, na steno sobe oprti,
 nenadno, vsa žareča skoz okno v sobo skoči,
 vsa bela in lehkà kot lunin žarek v noči.
 Pojoč zagrabi krilo in steče do zrcala —
 Ta hip zagleda tujca: z rok ji obleka pala,
 od čuda pbledela, od straha zajechala.
 Mladeníču je lice zalila barva rdeča,
 prav kot oblak, če zora jutranja ga sreča;

oči zapre ponižno in z dlanmi zasloni,
 hoteč se opravičiti, se nizko skloni,
 umakne se. Tedaj deklè bolnó zajoka
 ječeče kot če v sanjah preplašiš otroka.
 Príšlec se ozre — dekleta ni več bilo —
 in zmedeno odide; srce pa mu je bílo
 glasnò in sam ni vedel, naj-li se raduje
 čudnemu srečanju, smeji ali sramuje...

Že solnce k zadnjim méjam nebá se je sklonilo,
 močnò manj kot za dné, široko bolj svetilo,
 vse v žaru kakor lice zdravega orača,
 ki po končanem delu s polja se povrača
 domov počivat truden. Že krogla pozlačena
 v vrhé se borom spušča; že temà meglena
 se v krošnjah zbira in ob vejah rase;
 že gozd je ves povezan v mrak, zlit vase,
 strmi v črnini kot ogromne stavbe zidi,
 nad njim krvavo solnce kot požar se vidi,
 toneč v prepàd... Za hip še skoz vejá ožine
 kot sveča skozi špranje oknic tenko šine —
 in mrkne. — Néhali so srpi v žitu peti
 po senožetih grablje néhale polzeti.
 S o d n i k a - gospodarja vodi to načelo,
 da z dnem prestane tudi vsako poljsko delo:
 »Vladar sveta že ve, doklèj je delati treba!
 Ko solnce — delavec Njegov — odide z neba,
 tedaj je tudi čas, da kmet se s polja spravi.«
 Tegà je mnenja gospodar, a kar on pravi,
 to izvršiti mora oskrbnik pošteni.
 Zato voz zadnji snopja z vrhom naložen ni,
 še praznega napol peljò ga v stoge k dvoru
 in voli čudijo se lahkemu tovóru.

Za Gospodarjem šlo vse z njiv, s poljá, z gozdov je,
 z livad in pašnikov se vračalo domov je.
 Meketajoč se tu ovác preriva tropa
 in dviga oblak prahu; tam spet počasi stopa
 telic tirolskih čreda, zvone ubiti zvonci,

tam z loke pokošene konji beže pokonci,
 k vodnjaku vsi teže, kjer vselej vzvod zaškriplje
 pri dviganju vodé, ki jo v korito vsiplje.
 Sodnik, čeprav utrujen in čeprav med gosti,
 pa gospodarske pustil v nêmar ni dolžnosti:
 stopi še v hlevnjak, pač prilika edina,
 da vidi gospodar, kako mu kaj živina.

Že tretja jed na vrsti. V tem Komornik stari
 nalije vina v čašo gospodični Dari,
 mlajši pa postreže s krožnikom salate,
 rekoč: »Postreči moram jaz vam, hčere zlate,
 čeprav sem star, neroden.« Hipoma skočilo
 mladeničev je par in damam poslužilo.
 Sodnik pri tem ošine Tadeja izpod veke,
 z roko si še popravi plašč iznad obleke,
 nalije vina si in dé: »Zdaj smo v navadi,
 da hodi v mesto v šole naraščaj naš mladi,
 in ne tajim, da sini naši, naši vnuki,
 več knjižnega vedo kot stari mi neuki,
 opažam pa vsak dan, da takih šol edino
 še ni, ki naj uče, z ljudmi živeti mladino.
 Nekdaj se je dečak v gosposki dvor podajal —
 mene osem let je Vojvoda bil vzgajal,
 oče Komornikov pokojni, mož pošteni,
 (pri tem spoštljivo objame Komorniku kolena).
 On za življenje javno me je skrbno pripravil,
 strogó, dokler iz mene človeka ni napravil.
 Spomin njegov bo vedno svet pri mojem rodu,
 vsak dan za pokoj duše molimo h Gospodu.
 Če niso toliko koristili nasveti
 njegovi mi — ki orjem zemljo zdaj med kmeti —
 kot drugim, ki so bolje zgled njegov sledili
 in položaje si najvišje osvojili,
 vsaj to pridobil sem, da nihče v mojem domu
 mi še očital ni, da morda proti komu
 sem bil nevljuden kdaj. Trdim namreč oddavna,
 da vljudnost veda je velika in težavna!

Težavna, ker se ne konča s tem, kako noga
 se spretno dvigne, kako pozdravlja bogvekoga
 s koketnim smehom se. Ta vljudnost nove dobe
 ni staro poljsko žlahtna, je trgovske robe.
 Vsak mora biti vljuden, na svoj način seveda:
 celo otrok ljubezen ni misliti brez reda;
 v razmerju žene do moža, sveta, graščaka
 do svojih slug: v vsem vljudnost je, različna vsaka.
 Učiti moraš dolgo se, da se ne zmedeš
 in proti vsakemu da se pristojno vedeš!
 Učili so se stari: plemiči edino,
 razpravljali med sabo so poljsko zgodovino
 in vasi domačih važnejše dogodke.
 Le tako poznali svoje so izrodke,
 ki so jih trpeli, ne pa spoštovali.
 Nekdaj so plemiči na svoj ponos kaj dali!
 Zdaj ne vprašuj človeka: Kaj? Kako? Kdo oče?
 Kaj delal? S kom živèl? — Vsak pride, kamor hoče,
 samo, da revež ni in pa — špijon cesarja.
 Kot tisti Vespazijan, ki vohal ni denarja,
 vseeno mu bilo iz kakšnih rok in krajev:
 tako ni važna vednost zdaj rodu, običajev,
 samo, da resen si in da pečat se vidi.
 Prijatelje love sedaj kot pare židi.«

Sodnik konča in goste redoma pogleda.
 Čeprav je pametno govoril, se zaveda,
 da nestrpna je mladina v zadnjem časi
 in vsak jo — tudi dober — govor dolgočasi.
 Nasprotno: vse prevzela žlahtna je beseda.
 Sodnik Komornika vprašujoč pogleda,
 ki pa s pohvalo govora motiti noče
 in le kimaje z glavo odobrava vroče
 in tiho »naj le nadaljuje«, pridoda še.
 Zato Sodnik nalije njemu, sebi čaše
 in nadaljuje: »Vljudnost res ni karsibodi.
 Ko človek prav vrednote svojih bližnjih sodi,
 spoštuje starost, plemstvo, rod, nrav, običaje —
 tedaj šele sam sebi pravo ceno daje:

prav kot na tehtnici: če hočeš težo znati
 moraš v skodelo drugo drugih težo dati!
 Za vas ta vljudnost vredna zlasti je pozora,
 ki fant do nežnega jo spola imeti mora,
 predvsem če plemišva in pa bogastva vrednost
 obdaja z bleskom še prirojen čar in čednost.
 Tod pot je do ljubezni, le tako nastaja
 sorodstvo slavnih hiš — in tega običaja
 so predniki bili...« Tedaj Sodnik obrne
 k Tadeju se z glavó in ga z očmi ošvrne —
 vsem jasno: na njegov slučaj se zdaj povrne.

DR. IVAN GRAFENAUER

O POKRISTJANJEVANJU SLOVENCEV IN POČETKIH SLOVENSKEGA PISMENSTVA

II

In zdaj si hočemo ogledati, kako se strinja s temi verskokulturnimi razmerami stališče, ki ga zavzema nasproti skromnim ostankom verske pismenosti iz te misijonske dobe slovenske zgodovine in kulture univ. prof. dr. Francè Kidrič v svoji Zgodovini slovenskega slovstva.

V 1. snopiču tega dela našteva avtor, ko govori o začetkih slovenske pismenosti, najprej vrsto kapitularjev Karla Velikega in sklepov pokrajinskih cerkvenih zborov, ki so pospeševali »nemški cerkvenoknjižni repertorij« (1. izd., 1929, str. 6., 2. izd., str. 2.). Takoj nato pa razlaga, da ti kapitularji pri Slovencih niso imeli skoraj nobenega vpliva, ker so bila središča cerkvene administracije in kleriške vzgoje zunaj slovenskega ozemlja. V 8. stl., trdi K., doba krščanskih domačih knezov problema slovenskega pisanja in slovenskega posnemanja smernic za upoštevanje živega jezika, ki so jih vsebovali kapitularji Karla Vel., sploh še ni mogla dozoriti (1. izd. 6—7, 2. izd. 2—3). O dobi 9. in 10. stoletja pravi v 1. izd. (8—9): »Edini ohranjeni slovenski odmev določil v karolinških kapitularjih iz te dobe in obenem prvi ohranjeni slovenski literarni spomenik sta napisala okoli 1000 dva duhovnika v latinski homilarično-liturgični rokopis freisinškega škofa, ki je imel bogata posestva ter cerkveno in posvetno oblast v delih slovenske zemlje (n. pr. ob Vrbskem jezeru, Škofjo Loko s široko okolico, Zgornje Koroško): prvi si je zabeležil po 975 obrazec splošne izpovedi, kakršnega